

РОСІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Марченко В.В.

аспірант,

*Харківський національний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди*

УРБАНІСТИЧНІ МОТИВИ У КАЗКАХ ЛЮДМИЛИ ПЕТРУШЕВСЬКОЇ

Незважаючи на жанр епічного твору, його зв'язок з життєвою, художньою правдою чи казковим вимислом категорія часопростору (хронотопу) залишається ключовою. Якщо час, коли відбувається дія народних і більшості авторських казок, визначити важко, то просторові параметри добре впізнаються з опису навколишніх реалій. Вже на основі цього можна визначити «сільські» та «міські» казки. Серед останніх інтерес представляють казки російської письменниці Людмили Петрушевської, в яких урбаністичний хронотоп наділений специфічними авторськими функціями.

Матеріалом для дослідження послуговували цикл «Пригоди Барбі», казки «Марія», «За стіною», «Дві сестри», «Історія живописця», «Місто світла», «Кропива і Малина», «Королева Лір», «Принцеса Білосніжка або Хто любить, носить на руках» тощо.

Мета роботи – визначити основні типи міських топосів та їхні художні функції у казках авторки. Подібна проблематика вже аналізувалася у дослідженнях низки вітчизняних і зарубіжних (переважно російських) авторів І. Хубіцької [6], А. Боссарт [1], А. Дирдіна [2], Н. Іванової [4], Л. Желобцевої [3], А. Куралех [5] та інших. Проте типи урбаністичних топосів та їхні функції ще не були предметом окремого дослідження.

У казках Людмили Петрушевської відбувається географічне й емоційно-побутове наближення хронотопу до сучасного читача: так, замість далеких країв та «тридевятого царства», казкові події відбуваються зовсім поруч, іноді аж занадто – в сусідньому під'їзді, квартирі, вулиці тощо. Це принципово відрізняє твори від

фольклорної побудови, де, як правило, ні час, ані місце не визначені. Реалії міського життя у вигляді художньої або побутової деталі з'являються навіть в абсолютно фольклорних наративах, наприклад: *Нарешті принц зателефонував, і слухавку тримала сердита нянька, а сердилась вона тому, що розмова тривала дві години...* («Принцеса Білосніжка або Хто любить, носить на руках»).

Науковці, зокрема І. Хубіцька, у зв'язку з цим вказують на таку рису казок Петрушевської, як впізнаваність часопростору, відсутність «чарівності» або її спонтанна поява на тлі побутового міського універсуму. Таке враження, що події не видумані (авторка ніяк не вказує на умовність сюжету), а дія відбувається зараз, у конкретному місті.

Характерною рисою казок Л. Петрушевської є зорові урбаністичні описи, як екстер'єрні, так і інтер'єрні, які часто поєднуються: *Жив собі художник, але він був такий вбогий, що не міг купити собі ні олівця, ні паперу, а про фарби й пензлі нічого й говорити. Він, звичайно, намагався малювати цеглиною на асфальті, але двірники й міліціонери не любили такого малювання й кликали один одного на допомогу* («Історія живописця»).

Образ міста і «міські казки» Людмили Петрушевської – поняття нерозривні й органічно взаємодоповнюються. Оскільки більшість казок авторки, в тому числі й чарівних, відбуваються в реальному й «нашому» світі, то їхні урбаністичні топоси виступають природним і характерним елементом. Отже, тезово резюмуємо їх типи: а) обмежений простір: *під'їзд, кімната а квартирі або малогабаритна квартира*; б) асоціальний або непристосований для життя простір: *сміттєзвалище, підвал, горище, лікарняна палата*; в) урбаністично марковані топоси (можуть бути тільки у місці): *метро, лікарня, квартира, театр*; г) упізнавані топоси або названі конкретними топонімами (*Москва, метро «Сокольники», Чисті пруди*); г) реалії сучасної міської цивілізації: *банкомат, бутік, салон краси, курорт*.

У казках Л. Петрушевської фольклорний бекграунд читач впізнає з традицій і почутого колись, а міські топоси зі свого сучасного життя. Зауважимо, що урбаністичні елементи творів письменниці спільні і для казок, і для новел, і для великої прози.

Розглянемо основні функції урбаністичних топосів. Так, екстеренні, а особливо інтер'єрні деталі, пов'язані з міськими мотивами, зустрічаються майже у кожному творі й виступають засобом індивідуалізації інтер'єру та створюють ефект присутності. До них належать назви меблів, хатніх оздоблень (*картини, шпалери*), електроприладів (*чайник, радіо, магнітофон*) і навіть назв, що мають негативну конотацію й загалом «псують» інтер'єр (*онуча, сміття, огризок* тощо). Отже, міські топоси часто добираються так, що, перебуваючи в них, герой мусить знаходитися в незвичному стані свідомості, в незручності чи розгубленості. Що змушує його чинити по-особливому, небуденно. Так, в казках часто зустрічаємо такі місця розвитку подій, як *смітник, брудний під'їзд, лікарняна палата* та інші «незатишні» місця.

Одна із основних функцій урбаністичного хронотопу казок Л. Петрушевської детермінувальна: недоліки й парадокси міста, хаос і неоднорідність ставлять героїв у неприродне становище, стан внутрішньої напруги, що є джерелом розвитку конфлікту і сюжету.

Інша функція – функція контрасту. Герой, який перебуває серед звичних міських локусів – малометражної квартири з пылососом і телевизором, на кухні або у ванній, – раптом поринає у чарівний світ, реалій якого ніхто не чекав у такій буденній обстановці: з'являються демонічні істоти і чарівні перетворення (цикл «Пирнцеса Білосніжка»).

Можна визначити й інтегральну функцію «міських казок» авторки: міські мікро- і макротопоси, які оточують героїв і серед яких відбуваються події, втілюють собою сучасну масову типову урбаністичну культуру й особливу естетичну категорію – поетику буденності. Саме на стику міської буденності, фольклорних елементів і розвитку героя виникає особлива філософічність «міської казки», а сама казка стає близькою до фентезі. Як зазначає І. Дирдін, «Казкові події відбуваються в наш «незачарований» час. Персонажі казок проживають не «в тридесятому царстві», а десь поряд, на одній вулиці, в одному будинку з читачами. Л. Петрушевська показує нам рідний під'їзд, де сплять безхатченки, молодь п'є горілку і прив'язує пусті пляшки до ручки дверей, побут бідних, маленьких людей показаний натурально» [2, с. 112].

Отже, в «міських казках» авторки можна виокремити як мінімум шість різновидів урбаністичних топосів від мікродеталей – до архітектурних будівель і видів транспорту. Ці топоси виступають інструментами створення ефекту присутності, сучасності, щоденності і навіть стають діалектичними протиріччями між оточенням і героєм, що рухає сюжет і розвиток характерів образів-персонажів.

Список використаних джерел:

1. Боссарт А. Петрушевская. Сказки с хорошим концом [Электронный ресурс] / А. Боссарт // Новая газета. – 27.04.2007. – № 15(25). – Режим доступа: <http://www.novayagazeta.ru/data/2007/color15/09.html>
2. Дырдин А. Русская проза 1950-х – начала 2000-х годов : от мировоззрения к поэтике : учебное пособие / А.А. Дырдин, Д.В. Рыкова. – Ульяновск, 2005. – 412 с.
3. Желобцова С. Проза Людмилы Петрушевской : монографія / С. Желобцова. – Якуцк, 1996. – 366 с.
4. Иванова Н. Ultra-fiction, или Фантастические возможности русской словесности [Электронный ресурс] / Н. Иванова // Знамя. – 2006. – № 11. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/znamia/2006/11/iv1.html>
5. Куралех А. Быт и бытие в прозе Л. Петрушевской / А. Куралех // Литературное обозрение. – 1993. – № 5. – С. 63–67.
6. Хубицкая И. Городские топосы в сказках Людмилы Петрушевской / И. Хубицкая // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Випуск XXIII. – Частина 2. – С. 311–323.